

Håndbog over strategier til før- under og efterlæsning

Af Lillian Byrialsen, læsekonsulent i Norddjurs Kommune

At læse for at lære

Indhold

- Indledning
- Hvad gør en kompetent læser i 9. kl?
- Beskrivelse af mål og delmål for eleverne på hhv. mellemtrin og overbygning – herunder progression
- Strategiernes rationale

Indledning

På mellemtrinnet og i overbygningen anvender eleverne læsning til at få viden om og indsigt i forskellige emner. Det omfatter fx de forskellige fags særlige emneområder og problemstillinger. De får denne viden og indsigt ved at læse mange forskellige typer af tekster i de forskellige fag. I løbet af skoleårene udvikler de sig til selvstændige, strategiske læsere. Læsning er nemlig ikke længere kun et spørgsmål om at læse og forstå ordene på siden sikkert og hurtigt. Det er i langt højere grad et spørgsmål om tankeprocesser før, under og efter læsning. God tekstforståelse bygger på samspillet mellem teksten og læseren. Læseren genskaber nemlig tekstens forestillingsindhold på baggrund af tekstens ord og sætninger og den viden, læseren i forvejen har om emnet.

Hvad gør en kompetent læser i 9. klasse?

Hvordan ser det ud, når en kompetent læser fx arbejder med projektopgaven?

Når Mathias og Malene skal arbejde med projektopgaven i 9. kl., skal de udvælge sig et problemfelt, som de vil undersøge, og de skal finde ud af, hvordan de vil gøre det. De skal vise, at de kan arbejde undersøgende, og at de kan erhverve sig viden og indsigt på denne måde bl.a. ved at læse relevante tekster.

Når Mathias og Malene går i gang laver de en mindmap for at skabe de sig overblik over deres baggrundsviden og relevante andre indholdselementer, som vil være vigtige for belysning af problemstillingen. De finder egnet litteratur (og evt. andre informationskilder) ved fx at søge på titler og emneord. De skimmer indholdsfortegnelser, overskifter og underoverskrifter i forskellige tekster.

Før de læser en tekst, gør de sig klart, hvad de i forvejen ved om tekstens specifikke emne, og hvad denne tekst skal bruges til. De har et bevidst læseformål, som vil styre den måde, de læser på. De kender mange teksttyper, så de har en ide om, hvordan informationerne er organiseret i teksten. De ved godt, at informationer både kan findes i tekst, i illustrationer, grafer, tabeller osv.

Mens de læser, lægger de mærke til de dele af teksten, som er relevante, og de "overhører" andre. De bestræber sig på at forstå de vigtige dele rigtig godt. Måske skriver de stikord undervejs, to-kolonne-notater, eller små opsamlings. Måske stopper de op flere gange og undrer sig over, hvordan noget skal forstås. De stiller spørgsmål til teksten. De må af og til slå ord op i nudansk ordbog, eller spørge deres lærer, eller de forsøger at slutte sig til, hvad meningen mon kan være. De kontrollerer undervejs om hypoteserne

holder, eller om de skal revideres. Måske vil de prøve at læse noget af det igen – langsomt, mens de tænker sig om.

Når de er færdige med at læse et tekststykke evaluerer de. Var teksten relevant i forhold til målet med at læse den? De ser på deres notater og spørger: "hvad fik vi at vide?" De laver en grafisk model af tekstens vigtigste informationer for at skabe sig et overblik og for bedre at kunne huske pointer og sammenhænge. Det skal de bruge senere, når de skal skrive om deres undersøgelse. De er kritiske over for tekstens troværdighed, de forholder sig til den sammenhæng teksten er skrevet i og tekstens hensigt? De evaluerer, om teksten bragte dem videre i forhold til deres projekt?

Andre tekster kan have andre perspektiver på Mathias og Malenes emne, måske er de ligefrem modstridende. Mathias og Malene inddrager nogle af disse, fordi de nuancerer deres undersøgelse og dermed deres viden og indsigt i problemfeltet.

En kompetent læser:

- er klar over sit læseformål
- bestræber sig på at forstå det, som er målet med læsningen, rigtig godt

En kompetent læser engagerer sig derfor i

- at aktivere sin baggrundsviden
- at opdage og fastholde hovedidéer i teksten
 - drage følgeslutninger – sammenstille informationer
- at overvåge forståelsen og regulere læsningen
 - generere spørgsmål
 - læseren ved, at hvert fag har særlige emneområder og problemstillinger, som betyder noget for, hvordan ord og begreber forstås, og hvordan man navigerer i teksten som læser.
 - I tankerne udvælges, betones, nedprioriteres informationer
 - Læseren genlæser, nærlæser og skimmer uddrag af teksten alt efter formålet med læsningen
- At evaluere udbyttet af læsningen

MÅL	Delmål - mellemtrin	Delmål - overbygning
<p>Før læsning</p> <p>Eleverne ved, det er lettere at forstå en tekst og lære noget af læsningen, hvis de på forhånd har gjort sig klar til læsningen ved at</p> <p>A. overblikslæse B. aktivere baggrundsviden C. afklare læseformål D. valgt læsestrategi ad D.</p> <p>Eleverne kan efterhånden anvende kendte teksttyper og grafiske modeller som en læseguide til teksten.</p> <p>Oplistende, berettende, instruerende, beskrivende, forklarende, diskuterende tekster.</p> <p>Der er vægt på beskrivende og forklarende tekster på ml. trinnet. I overbygningen er det mere kompleksiteten der er i fokus</p>	<p>A (overblikslæse)</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Eleverne kan – når de gøres bevidste om det – bruge overblikslæsning til at skabe sig forventninger til tekstens indhold 	<p>A (overblikslæse)</p> <ol style="list-style-type: none"> 2. Eleverne bruger overblikslæsning uopfordret til at skabe sig forventninger til tekstens indhold
	<p>B. (baggrundsviden)</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Eleverne kan lave en brainstorm 2. Eleverne kan lave en systematisk emnemæssig struktur, fx mind ap 	<p>B (baggrundsviden)</p> <ol style="list-style-type: none"> 3. Eleverne kan synliggøre en mere avanceret organisering af deres baggrundsviden ved fx at udarbejde et trædiagram eller flowdiagram eller en anden grafisk model
	<p>C. (læseformål)</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Eleverne kan læse teksten målrettet med udgangspunkt i et (af læreren) formuleret læseformål 2. Når læreren fortæller, hvad der er vigtigt i arbejdet med teksten, kan eleverne formulere et læseformål 3. Eleverne kan selv formulere læseformål 	<p>C (læseformål)</p> <ol style="list-style-type: none"> 4. Eleverne kan selv formulere et læseformål – nu er eleverne mere bevidste om at inddrage fagets særlige problemstillinger
	<p>D (Bevidsthed om teksten formål og struktur)</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Eleverne kan udpege/identificere teksttypiske træk 2. Eleven kan bestemme teksttypen og finde belæg for det i teksten 3. Eleven kan selv udforme en sådan teksttype 	<p>D (Bevidsthed om teksten formål og struktur)</p> <ol style="list-style-type: none"> 4. Eleverne kan selvstændigt formulere et bud på, hvad tekstens formål er og formulere forventninger til tekstens struktur 5. Eleverne kan identificere steder i teksten, hvor den afviger fra det, de forventer – og formulere, hvad de får i stedet for 6. Eleverne kan etablere sammenhængen mellem forskellige indholdselementer i komplekse tekster

MÅL	Delmål – mellemtrin	Delmål – overbygning
<p>Under læsning Eleverne engagerer sig i at forstå teksten rigtig godt. De overvåger og regulerer læsningen.</p> <p>A. De har opmærksomhed på om de forstår</p> <p>B. De kan gøre noget ved forståelsesproblemer</p> <p>C. De kan identificere tekstens centrale indhold</p>	<p>A</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Eleverne kan identificere steder i teksten, de ikke forstår 2. Eleverne kan formulere, hvad de ikke forstår, fx som et spørgsmål 	<p>A</p> <ol style="list-style-type: none"> 3. Eleverne kan synliggøre deres forståelse vha. spørgsmål i en refleksionslog: <ol style="list-style-type: none"> a. Var der noget du ikke forstod? b. Hvad gjorde du ved det?
	<p>B</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Eleverne kan løse forståelsesproblemer ved at afprøve forskellige strategier <ol style="list-style-type: none"> a. Stille hv-spørgsmål b. Afklare ord 	<p>B</p> <p>Se ovenfor</p>
	<p>C</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Eleverne kan understrege det vigtige i teksten 2. Eleverne kan tage notater, som de formulerer med egne ord 3. Eleverne kan udforme to – kolonne - notater 	<p>C</p> <ol style="list-style-type: none"> 4. Eleverne kan lave styrke- notater 5. Eleverne kan udforme en model af teksten

MÅL	Delmål – mellemtrin	Delmål – overbygning
Efter læsning A. Eleverne kan "gøre tekstens viden til deres egen" gengive tekstens indhold i en ny struktur B. Eleverne kan opsummere tekstens centrale indhold C. Eleverne kan evaluere deres fremgangsmåde i læseprocessen og udbyttet af læsningen	A 1. Eleverne kan færdiggøre en delvist udfyldt model af tekstens indhold 2. Eleverne kan udfylde en tom model	A 3. Eleverne kan selv vælge en passende model og organisere indholdet i teksten heri 4. Eleverne kan opsummere tekstens centrale indhold
	B Eleverne kan opsummere tekstens centrale indhold	B Eleverne kan opsummere tekstens centrale indhold
	C 1. Eleverne kan forholde sig til deres fremgangsmåde og udbyttet af læsningen på baggrund af en spørgeramme - tjekliste	C 2. Eleverne stiller selv relevante evalueringsspørgsmål.

Strategiernes rationale

Strategi – hvad	Hvordan	Hvornår	Hvorfor
Overblik over teksten	Skim overskrifter, underoverskrifter, opsummeringer, grafer, tabeller osv.	Før (du læser)	For at danne dig et indtryk af tekstens hovedideer. Hjælper til at fokusere på tekstens emne. Hjælper til at aktivere relevant baggrundsviden
Formulere et læseformål	Læreren gør opmærksom på, hvad tekstens rolle er i den faglige sammenhæng. Læreren formulerer et læseformål, som eleverne følger, eller eleverne tænker selv over, hvad de vil have ud af at læse teksten i den konkrete faglige sammenhæng.	Før	Det hjælper læseren med at styre og regulere læsningen. Det målretter læsningen, så læseren kan sortere i, hvad der er værd at lægge mærke til. Læsningen bliver mere relevant for det læseren er ved at lære i faget.
Eleverne aktiverer baggrundsviden	Eleverne ”ser teksten an” Eleverne tænker over og taler/skriver om, hvad de ved om emnet i forvejen. De laver fx en mindmap over det, de ved. De tænker over, hvad de ikke ved. De organiserer deres viden i en mindmap eller anden grafisk model.	Før og mens	Det hjælper eleverne med at skabe en forståelsesramme for det, de skal til at læse om. Det gør forståelsesarbejdet lettere under læsningen. Det styrker elevernes arbejde med at udbygge deres viden og indsigt i faget. Ny viden knytter sig til kendt viden.
Eleverne skaber forventninger til tekstens indhold og struktur	Klassen taler om forfatterens plan over indholdet (tekstens struktur) Klassen overvejer hvor de vigtigste informationer står.	Før	Det guider læsningen, at læseren har en ide om den måde tekstens informationer er organiseret på.

Understregning af vigtig information	Find ud af, hvad der er vigtigt i denne faglige sammenhæng og understreg det.	Mens	Det hjælper til at identificere det vigtigste. Vi kan hurtigt finde tilbage til det for fx at genopfriske, hvad der stod.
Tage notater med egne ord	Man læser et stykke eller et afsnit, stopper op og formulerer det, der er vigtigt at huske. Man citerer ikke testens sætninger, men laver sin egen opsamlende formulering.	Mens og efter	Det hjælper til at identificere og huske det vigtigste. Fordi vi fx skal bruge det, vi har læst til en opgave efterfølgende: fx give et oplæg, skrive om det, lave projekt... Det er når vi formulerer med egne ord, at tekstens viden bliver til læserens viden.
Eleverne tager to-kolonne-notater og laver opsummering	Læser teksten afsnit for afsnit og finder nøgleord i teksten, giver dem overskrifter, bruger dem til at lave opsummering.	Mens	Det hjælper eleverne til at identificere og fastholde tekstens centrale dele. Det hjælper til at klassificere indholdselementer. Læseren kan kontrollere sin forståelse, når han/hun laver opsummeringer.
Styrkenotater	Læs teksten og lav understregninger af de vigtige informationer. Gå dine understregninger igennem og vurder, hvilke der er overordnede informationer (de skal have et 1-tal), dernæst vurderes vigtigheden af de øvrige. Hvilke er vigtige supplerende informationer (de skal have et 2 tal), og hvilke er vigtige detaljer (de skal have et 3 tal).	Mens og efter	Det styrker elevernes bevidsthed om tekstens overordnede elementer og støtter deres hukommelse for tekstens vigtige informationer.
Notere i en model	Eleverne læser teksten afsnit for afsnit og finder centrale informationer, som skrives ind i modellen med det samme	Under	Det hjælper til at fastholde centrale informationer og deres indbyrdes relationer. Det støtter hukommelsen for indholdet. Det støtter elevens mentale model af teksten og fremmer forståelsen af de fagfaglige problemstillinger: Kronologi, årsagsforklaringer osv.

Stille hv-spørgsmål	Eleverne kender forskel på finde- og tænkespørgsmål. Mens de læser genererer de spørgsmål til det, de læser.	Under	Det hjælper eleverne med at synliggøre det, de forstår, og dermed kontrollere hvordan det går for dem. Det hjælper dem til en dybere forståelse af teksten
Afklare ord	Eleverne anvender ordkendskabskort <ul style="list-style-type: none"> • Udarbejder dem • Bruger dem 	Under og efter	Det styrker elevernes udvikling af faglige ord og begreber. Det hjælper dem til at udvikle faglig viden og indsigt.
Anvende en tjekliste	Eleven anvender en tjekliste, der evaluerer elevens fremgangsmåde og udbytte af læsningen. Tjeklisten består af spørgsmål, som eleven svarer på.	Efter	En tjekliste husker eleverne på, hvad der er vigtigt at evaluere. Når eleven evaluerer sin fremgangsmåde støtter det elevens opfattelse af sig selv som selvstændig læser, der er bevidst om sine strategier. Når eleven evaluerer udbyttet af læsningen hjælper det eleven med at knytte ny viden til kendt viden.
Evaluere læsningen uden tjekliste	Eleven stiller spørgsmål om læsningen, som de selv svarer på. De evaluerer med baggrund i deres læseformål <ol style="list-style-type: none"> 1. hvordan greb jeg læsningen an? 2. hvad fandt jeg ud af? 	Efter	Se ovenfor. Når eleverne evaluerer uden tjekliste skyldes det, at de har erfaring med at evaluere læsningen. De kan selv stille relevante evalueringsspørgsmål til den konkrete læsning.

Egne noter: